

III.

Բ Ն Ո Կ Ա Ր Ա Ն .

Չմեռը երբ վրայ է հասնում, բոշաները լցւում են ամենամօտ գիւղերում և կամ իջնում իրենց ընտրած քաղաքը և բնակւում են մի թաղի մէջ վարձուած խրճիթներում ու միմեանց կից: Մի խղճուկ խրճիթ է այդ, առանց լուսամուտի և լուսաւորուած կտուրի վրայ բացուած երթիկով: Տանը այդ միակ սենեակումն է դիզած ու լցրած ամէն բան: Մի կողմը փթիւրը, ցախն ու տոպրակներով պաշարեղէն, միւս կողմը անկողնի նմանող գլգլեակներ, հնամաշ, ծուէն-ծուէն եղած կարպետներ, այս-այն անկիւնում հաց թխելու պարագաներ, միքանի տման և ապա՝ մաղ գործելու փոքրիկ փայտեայ գործիքը: Ամէն ինչ խառն ի խուռն է խրճիթում, անկարգ ու աղտոտ: Խրճիթի ուղղակի երթիկի տակ շինած է փոքրիկ թոնիրը, ուր հաց են թխում և կերակուր եփում: Ամէն օր այդ թոնիրը վառւում է, ծխով լեցնում խրճիթը և թոնիրի շուրջը այդ յիսի մէջ՝ աչքերը տրորելով պտույտ են գալիս ագահութեամբ ուտող կիսամերկ, աղտոտ, անլուայ, խռիւ մազերով ոտաբոբիկ մանուկները ծուէններ կամ ամէն տեսակ հագուստ անկարգ, տակն ու վրայ հագած, երբեմն բոլորովին մերկ: Նոյն իսկ 11—12 տարեկան աղջիկները, որոնց մի տարուց յետոյ ամուսնացնելու են, անոանդրել մազերով ու կեղտոտ՝ կամ օգնում են տանտիկնոջ և կամ վազում են դուրս ու ներս: Խրճիթի մէջ հետաքրքիր է օջախը (սանթօ), որ բացուած է պատի մէջ: Այնտեղ միշտ կրակ չէ վառւում, այլ շաբաթը մի անգամ

և այն էլ ոչ իբր պիտույք, այլ իբր յարգանք տան մեռած անդամների:

Ձմեռը թոնիրն է միայն, որ տաքացնում է տունը, այլ և գոմը, որի մէջ միայն էշեր են կապուած: Երբ թոնիրը իջնում է, ամէնքը ոտները կախում են մէջը, ծնկների վրայ մի վերմակ քաշում և այդպէս տաքանում:

Բ. ԶԳԵՍՏ ԵՒ ԶԱՐԴ

Հայ-բոշայի զգեստը մի զարմանալի այլազանութիւն է ներկայացնում. ով ինչ գտաւ՝ հագնում է և հագածն էլ միշտ հին է, կարկտաններով լի, կտրտուած ու մաշուած: Կովկասում հայ բոշա տղամարդը հագնում է ինչ որ իր շըրջանում հայերից ձեռք է բերում. արխալուզ, չուխա, գըլխին փափախ կամ ռուսական իւղոտ գլխարկ, ոտերին եամանի, տրեխ... ինչ ասես հագնում են. կուրծքը սակայն միշտ բաց է. գօտին պարզ կաշուից և ոտներին — սրունգների վրայ յաճախ զանկապաններ: Թիւրքիայում բոշա տղամարդի հագուստը գրեթէ ցնցոտի է. ինչ որ հայ գիւղացին երկար հագնել-մաշելուց յետոյ նետելու է պատրաստում, բոշա տղամարդը գնում է նրան և դեռ տարիներով հագնում: Այնտեղ ամէն գաւառում հայ-բոշան հագնում է գաւառացոց նման. իսկ թափառականների տարազը գրեթէ բուն ազգային է. լայն բաճկոնակ, լայն ու կարճ շալվար, ձմեռն էլ մի արա: Բոշայի հագուստը ձմեռ թէ ամառ՝ միևնույնն է:

Մի բան որ նկատելի է, դա այն է, որ բոշաներից ծերերն ու մանուկները անհոգ և ցնցոտիներ են հագնում, իսկ պատանիները և նորահարսները մանաւանդ՝ համեմատաբար մաքուր շորեր ունին: Նորաստակ կամ դեռ երիտասարդ բոշա տղամարդի արխալուզն ու բաճկոնակը նոր է, կոշիկը լաւ, գլխարկը աւելի մաքուր և գօտին կամ նոր շալ կամ մի քանի արծաթէ զարդերով պատած: Նորահարսը ամենից

մաքուրն է հագնուում և միշտ թունդ կարմիր գոյն. կարմիր գոյնը բոշա կնոջ ամենասիրելի գոյնն է. գրեթէ բոլոր բոշա կանայք կարմիր են հագնուում: Բոշա պառաւը նոյնպէս անխնամ է հագնուած և հնամաշ շորեր ունի, իսկ զարդ գրեթէ բոլորովին չէ գործածոււմ. մինչ բոշա նորահարսը ունի մի զոյգ արծաթեայ ապարանջաններ, իսկ ձեռքերի շատ մատների վրայ արծաթէ կամ բրոնզէ կոշտ-կոպիտ մատանիներ: Ոսկեայ զարդի գործածութիւն լիովին չկայ, նոյն իսկ եթէ բոշան հարուստ լինի: Բոշա երիտասարդը երբեմն կրում է արծաթէ խոշոր ու հին ձևի մատանի: Բացի ապարանջանից և մատանիներից, բոշա կինը ոչ մի զարդ չունի. հագուստը շատ պարզ է և համեստ: Հակառակ իրենց շրջապատող զանազան ազգերի գործածած զարդերի կամ ալլ սովորութիւնների, բոշա կինը ոչ աչքին սիրում է դնում, ինչպէս անում են չինգէնէ կանայք, ոչ օղ կամ խրզւալ քթին՝ ինչպէս քիւրդերը և ոչ էլ ձեռքերին կամ ոտքերին հիւսալ է դնում, ինչպէս լաճախ անում է հայ կինն իսկ. բոշա կինը հինան մինչև իսկ իբր բժշկական միջոյ չէ գործածում և ոչ էլ մազերին դնում, ինչպէս անում են իրեն շրջապատող շատ ազգեր:

Գ. ԿԵՐԱԿՈՒՐ ԵՒ ԽՄԻՉԲ

Բոշան շատակեր է. անընդհատ ուտում է. ուտելու օրոշ ժամ չունի. հէնց որ քաղցեց կամ կերակուրը պատրաստ եղաւ, նստում է ուտելու: Նա ամէն բան ուտում է, բայց սիրում է աւելի համեմած, կծու, այրող բաներ. նրա կերակուրի մէջ անպակաս են սխտոր, պղպեղ, քացախ և այլն: Չնայելով այդ բոլորին, միս քիչ են ուտում. գերադասում են իւղեղէն և խմորեղէն: Ամենասիրած կերակուրներն են մալէզը և փլաւը: Մալէզը մի տեսակ ազգային կերակուր է, որ պատրաստում են խմորով և իւղով. շատ նման է վասպուրականցոց խաւիժին. խմորը լցնում են տաք

ջրի մէջ և գդալով անքան խառնում, մինչև որ հալվայի պէս կոշտանում է և բովւում. լետոյ կտրտում են, իւղ ածում վրան և ուտում: Սիրում են չիրով փլաւ և ձուածեղ, որոնք խնջոյքների ժամանակ ամենապատուաւոր կերակուրն են համարում:

Տղամարդիկ միշտ, թէ ընտանիքում և թէ խնջոյքներում՝ առանձին են ճաշում, իսկ կանայք և մանուկները առանձին: Պատարաքաղ և այլն երբէք չեն գործածում. ուտում են վերին աստիճանի աղտոտ, ձեռքով և վայրենիների նման:

Խմիչքների մէջ միմիայն օղի են գործածում և այն էլ ահագին քանակութեամբ թէ սովորական և թէ տօնի կամ խնջոյքի օրերը: Այդ խմիչքից դուրս նրանք ոչինչ չեն խումում. ո՛չ գինի և ո՛չ գարեջուր:

Կերակուր պատրաստելու պարտականութիւնը, եթէ տան մեծ կինը չէ գնացել թափառելու, նրա վրայ է, իսկ եթէ գնացել է, նորահարսինն է կամ տան տղջկանը: Կերակուրի համար նրանք ամէն պատրաստութիւն ունին. պաշարով լիքն է տունը. ինչ ասես որ չգտնուի, սկսած չորացրած բանջարեղէնից, լոբուց, մինչև իւղը, պանիրը և այլն. ո՛չ մի հայ տուն անքան լիքը չէ պաշարեղէններով, որքան չիքն է իւրաքանչիւր բոշայի խրճիթը:

Բոշաները ծխում էլ են. տղամարդիկ ծխախոտ. և շատ են ծխում. իսկ կանանց մէջ միայն պառաւները (Կովկասում) և աւելի յաճախ՝ քթախոտ են գործածում. իսկ թրքահայ բոշա կինը երբէք չէ ծխում. դա համարւում է մեծ ամօթ: Այս կէտումն էլ, որպէս շատ միւսներում, բոշա կինը զանազանում է չինգէնէ և եւրոպական գնչուհիներից: Աւերջիններս սաստիկ ծխում են: